

გაბრიელ ქიქოძისა და დიმიტრი უზნაძის ზოგადპედაგოგიური კონსეფცია

DOI: <https://doi.org/10.52340/bal/2024.04.09>

აბსტრაქტი

ყოველ ერს პიროვნული ღირებულებებისა და ქცევითი მოდელების მაფორმირებელი მისეული ყალიბი გააჩნია. შესაბამისად, რამდენადმე სპეციფიკურია მათი საგანმანათლებლო პროცესის, როგორც წყობითი ენერგეტიკული ველი, ისე ფსიქოლოგიური კონტექსტი. თანამედროვე საგანმანათლებლო სივრცისთვის ნიშანდობლივი უსასრულო-უსამანო რეფორმების ეფექტიანობა აუცილებლად საჭიროებს საკუთარ მსოფლმხედველობრივ წიაღში ჩაღრმავებას. პედაგოგიური აზროვნების ქართული ტრადიციის მნიშვნელოვან არეს წარმოადგენს ეპისკოპოს გაბრიელ ქიქოძისა და დიმიტრი უზნაძის ზოგადპედაგოგიური კონცეფცია, რომელთა საყრდენია, როგორც მეცნიერული (ემპირიული, ცდისეული მოცემულობა), ისე მეტაფიზიკური (შემეცნებისთვის მიუწვდომელი, ინტუიტიურით მოსაპოვებელი მოცემულობა) მეთოდოლოგია.

ცხადია, სხვადასხვა ეპოქაში განვითარებისა და აღზრდის რაციონალური და ეთიკური პრინციპები სხვადასხვა ინტენსივობითა და მიმართულებით განიცდის ცვალებადობას, მაგრამ მათი ძირითადი საფუძველი და არსობრივი ნიშანსეტი - ადამიანის ფიზიკურ-მშეინვიერ-სულიერი არსების სვლა ქვემოდან ზემოთ - უცვლელია. ამ უკანასკნელთან მიმართებაში, ეპისკოპოს გ. ქიქოძისა და დ. უზნაძის პოზიცია გულისხმობს ადამიანის უნიკალურობის აღიარებას და აღმზრდელობით საქმიანობაში ჯეროვანი შედეგის (ყოველი კონკრეტული აღსაზრდელის შემთხვევაში მხოლოდ მისი შესატყვისი იდეალის ჩამოყალიბება) მისაღწევად ინდივიდუალური მიდგომის საუკეთესოდ მიჩნევას. მათი პედაგოგიური ნააზრევი საგანმანათლებლო პროცესის იმგვარად მოწყობის მცდელობაა, რომ ბავშვის უნიკალური სუ-

ნანა ბოკუჩავა

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი,
დოქტორანტი
<https://orcid.org/0009-0005-4561-0421>
E-mail: nana.bokuchava69@gmail.com

ლიერი სამყარო და საზოგადოებრივი ღირებულებები გარკვეულ ურთიერთშესაბამისობაში მოვიდეს და სამომავლო ცხოვრებისთვის მომზადებას მსხვერპლად კი არ შეენიროს მოზარდის „ამწუთიერი“ სურვილები და მისწრაფებები, არამედ მეტ-ნაკლები ჰარმონიულობით, ინდივიდუალური და ასაკობრივი მახასიათებლების ფონზე წარიმართოს.

საკვანძო სიტყვები: პედაგოგიკა, აღსაზრდელი, ქცევა, განვითარება, ოჯახი, ზნეობა, კანონზომიერება, ინდივიდუალიზმი, სწავლა, მოთხოვნილება.

GABRIEL KIKODZE AND DIMITRI UZNADZE'S GENERAL PEDAGOGICAL CONCEPT

Nana Bokuchava

Technical University of Georgia, Ph.D
<https://orcid.org/0009-0005-4561-0421>
E-mail: nana.bokuchava69@gmail.com

ABSTRACT

Every nation has a “mould” that forms its characteristic personal values and behavioral models. Accordingly, both the structural energy field and the psychological context of their educational process are somewhat specific. The effectiveness of the endless reforms characteristic of the modern educational space necessarily requires deepening one's own worldview. An important aspect of the Georgian tradition of pedagogical thinking is the general pedagogical concept of Bishop Gabriel Kikodze and Dimitri Uznadze. They are based on both scientific (empirical, experimental statement) and metaphysical (inaccessible to cognition, obtained by intuition) methodology. Obviously, in different eras, the rational and ethical principles of development and education undergo changes in different intensities and directions, but their main basis and essence - the movement of a person's physical-spiritual being from the bottom up - are unchanged. In relation

to the latter, Bishop G. Kikodze and D. Uznadze's position implies recognition of human uniqueness. According to their position the individual approach is the best one to achieve appropriate results in educational activities. According to their pedagogical thinking it should be an attempt to organize the educational process in such a way that ensures a certain compatibility between the child's unique spiritual world and societal values. Preparation for the future life must not sacrifice the teenagers' "momentary" desires and aspirations. On the contrary, it should be more or less harmonious, against the background of individual and age characteristics.

Key words: pedagogy, education, behavior, development, family, morality, regularity, individualism, learning, need.

შესავალი

ერთი მოგონების თანახმად, ფილოსოფოს შალვა ნუცუბიძეს, რომელმაც კომუნისტური რეჟიმის გამო შეწყვიტა მუშაობა ნაშრომზე „ალეთოლოგიური რეალიზმი“, დიმიტრი უზნაძემ უთხრა: - შალვა, მენანება შენი თეორია, იქნებ როგორმე მიუბრუნდეო. ნუცუბიძემ უპასუხა: - მივუბრუნდებოდი, მაგრამ მეშინია „ზემდგომმა მეგობრებმა“ არ დამინუნონო. უზნაძემ ურჩია: - შენ მაინც გააგრძელე და ქვევრში ჩადე, შემდეგში მომავალი თაობები ნახავენ და იამაყებენო. ნუცუბიძემ მიუგო: - ეჰ, ქვევრშიც რომ ჩავდო, КГБ იქაც იპოვის და მერე რა ვქნაო. ეს მოგონება ნათლად ასახავს იმ პერიოდის რეჟიმის სისატიკეს, რომელშიც უხდებოდა ცხოვრება და მოღვაწეობა დიმიტრი უზნაძეს (1886-1950). ამ თვალსაზრისით, გამორჩეული არც ეპისკოპოს გაბრიელ ქიქოძის (1825-1896) დროითი სივრცე ყოფილა. როგორც მკვლევრები მიუთითებენ, მან „ფიზიოლოგიზმის“ აგრესიული შემოტევების ხანაში დაიცვა სულისა და სულიერი ცხოვრების დამოუკიდებლობა. გაბრიელ ქიქოძისა და დიმიტრი უზნაძის ფილოსოფიურ-ფსიქოლოგიურ-რელიგიურ-პედაგოგიური შრომების კითხვისას, შეუძლებელია, არ დაგვჩვენოს შთაბეჭდილება, რომ მათი ნაღვანის გულისგული - მომავალი თაობებისთვის გასანდობი არსობრივი ცოდნა - სწორედ „ქვევრშია“ მოთავსებული და კვლავაც ელის ახალი, წინისაგან თავისუფალი ცნობიერებით გააზრება-გაანალიზებას, გადაფასებასა და ადგილმიჩენას.

პედაგოგიური აზროვნების ქართული ტრადიციის სრულყოფილი შესწავლა შეუძლებელია იმ მნიშვნელოვანი წვლილის გაუთვალისწინებლად, რომელიც გ. ქიქოძესა და დ. უზნაძეს მიუძღვის ამ მიმართულებით. ისინი იყვნენ თავისი დროის გამოჩენილი მოაზროვნენი, ნოვატორი პედაგოგ-თეორიტიკოსები და პედაგოგ-პრაქტიკოსები; თეორიულ დებულებებს მუდამ მჭიდროდ აკავშირებდნენ პრაქტიკასთან; თითქმის ყოველი თეორიულად განპირობებული პრინციპი პრაქტიკული სახელმძღვანელო ხდებოდა (უზნაძისა ქალთა სკოლა „სინათლეში“, ქიქოძისა კი თბილისის სასულიერო სემინარიასა და კეთილშობილ ქალთა ინსტიტუტში) და შესაბამისად, იყო რეალურად აპრობირებული და დაზუსტებული. მათი ზოგადპედაგოგიური კონცეფციის ვერიფიკაციის დასტური მათივე აქტუალობაა თანამედროვე საგანმანათლებლო სივრცეში.

უნდა აღინიშნოს, რომ გ. ქიქოძის და დ. უზნაძის პედაგოგიური ნააზრევის კონცეპტუალური ჩარჩო საოცრად ჰგავს ერთმანეთს. მათ არსებული ტენდენციების

გათვალისწინებით, დაამუშავეს და წარმოადგინეს აღზრდის ახალი ტიპის პარადიგმა, რომლის საფუძველსაც წარმოადგენდა აღსაზრდელის ინდივიდუალური მახასიათებლების, ფსიქო-ფიზიკური და ასაკობრივი თავისებურებების გათვალისწინება. მათი აზრით, პედაგოგიკის საზრუნავი არ შეიძლება იყოს მხოლოდ კონკრეტული მასალის დამახსოვრება-ათვისებაზე ორიენტირებული სასწავლო პროცესის უზრუნველყოფა. მოსწავლე უნდა აღიზარდოს პიროვნული სუვერენიტეტით, რათა შეძლოს თავისუფალი და შემოქმედებითი აქტივობების საშუალებით განახორციელოს თვითგამორკვევა-თვითრეალიზაციის უწყვეტი პროცესი არა მხოლოდ პროფესიულ საქმიანობაში, არამედ ღირებულებათა ორიენტაციის სფეროშიც, რაც მიღწევადი გახდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სასწავლებელი წვრთნის, დრესურის და პიროვნული ნიველირების კი არა, ყოველმხრივი განვითარების კერად იქცევა.

ძირითადი ნაწილი

მიუხედავად მრავალმხრივი და ნაყოფიერი ეროვნულ-საზოგადოებრივი მოღვაწეობისა, გ. ქიქოძისა და დ. უზნაძის საყვარელი და ძირითადი საქმიანობა პედაგოგობა იყო. სწორედ უშუალო პედაგოგიური მოღვაწეობა წარმოადგენდა მათი პედაგოგიური კონცეფციის ძირითად საყრდენს. საგულისხმოა, რომ 1954 წელს გ. ქიქოძემ თხოვნით მიმართა საქართველოს ეგზარქოსს ისიდორეს, რათა განთავისუფლებულიყო თბილისის სასულიერო სემნარიის ინსპექტორისა და რექტორის თანამშემნის პოზიციიდან ფიზიკა-მათემატიკის პროფესორის თანამდებობის შენარჩუნებით და ამასთან, დანიშნულიყო „თბილისის კეთილშობილ ქალთა ინსტიტუტის“ საღმრთო სჯულის მასწავლებლად. მიიღო რა თანხმობა, იგი მთლიანად ჩაეფლო პედაგოგიურ საქმიანობაში. 1909 წლის 29 აგვისტოს ქ. ქუთაისის გაზეთ „დროების“ 192-ე ნომერში დაიბეჭდა შემდეგი ცნობა: „ქუთაისის ქართულმა გიმნაზიამ ნაცვლად პ. იოსელიანისა, რომელიც ტფილისის ქართულ გიმნაზიაში გადავიდა, ისტორიის მასწავლებლად მოიწვია ფილოსოფიის დოქტორი დ. უზნაძე“. 1915 წელს კი დ. უზნაძემ ქ. ქუთაისში, საზოგადოება „სინათლის“ დავალებით, ჩამოაყალიბა ქალთა სასწავლებელი, რომელსაც მართავდა 1919 წლამდე. მან თავისი პედაგოგიური სისტემა მოხსენების სახით წარუდგინა საზოგადოება „სინათლის“ სხდომას „ანგარიშის“ სახელწოდებით. გადაუჭარბებლად მიუთითებს უზნაძის ბიოგრაფიის მკვლევარი ნ. ბერულავა, რომ უზნაძის პედაგოგიური სისტემის სახით ქართულმა პედაგოგიურმა

აზროვნებამ საკუთარი ახალი სიტყვა თქვა. უზნაძის პედაგოგიური კონცეფცია დაახლოებით 1910-1916 წლებში ჩამოყალიბდა: 1910 წ. გამოქვეყნდა მისი პირველი ნაშრომი პედაგოგიკაში - „აღზრდის მიზნები“, 1911წ. - „ნაწევრები ექსპერიმენტული პედაგოგიიდან“, 1912წ. ცალკე წიგნად დაიბეჭდა - ექსპერიმენტული პედაგოგიკის შესავალი“, რომლითაც იწყება საქართველოში ექსპერიმენტული პედაგოგიკის ისტორია. 1915წ. დაიწერა „პედაგოგიური წერილები“. უზნაძემ კრიტიკულად გაიაზრა თავისი დროის ყველა მნიშვნელოვანი და ღირებული პედაგოგიური იდეა და ფსიქოლოგიური მონაპოვარი და საკუთარი კონცეფციის საფუძველზე შექმნა ახალი პედაგოგიური სისტემა.

გ. ქიქოძის სასწავლო-სააღმზრდელო შეხედულებებსა და იდეებზე უმდიდრეს მასალას შეიცავს მისი „ქადაგებანი“ და „ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები“, რომელთა მთავარი აქცენტი პიროვნული ფორმირების, ზნეობრივი აღზრდისა და სწავლა-განათლების, ადამიანის მიერ საკუთარი ღვთიური ბუნების გაცნობიერების და „ღვთის ხატად და მსგავსად“ ქცევისკენ სწრაფვის აქტუალიზირებას წარმოადგენს. „ამიერიდან უმჯობესობა“, სულის ამაღლება და განსპეციაკება, დიდსულოვნება და მიმტევებლობა, უანგარო და უპირობო სიყვარული ღვთისა და მოყვასისა - აი, რა უნდა იყოს ყოველწუთიერი ადამიანური საფიქრალი, გულწრფელი მოწოდება საკუთარ თავთან ჭიდილისა და საკუთარ არსებაში ჩაბუდებული ბოროტი მოცემულობის დათრგუნვისა. ამ გზაზე შედგომა, შინაგანი კეთილშობილების, კეთილსინდისიერებისა და თავმდაბლობის აღზრდა ბაღიდან დაწყებული უნდა დაიწყო, - აღნიშნავს გ. ქიქოძე, რადგანაც იმთავითვე გამოკვეთილად ჩანს საითკენაა მიმართული ბავშვის პიროვნული წყობა: „ნუ გგონია, რომელ ცოდვა და მადლი, კეთილი ან ბოროტი ზნეობა, კარგნი ან ავნნი მიდრეკილებანი ადამიანის გულში გაჩნდებიან მხოლოდ მაშინ, როდესაც იგი არის მოსული ჰასაკა შინა. არა, თითქმის იმ ჟამითგანვე, ოდეს შვილი შენი არის ჩჩვილი, შეიტყობ მას, რომელ მის გულში არის ნერგი ყოველთა მომავალთა თვისებათა; მაშასადამე, იქითგანვე უნდა იწყო მისი სწავლა და გამოზრდა, იქითგანვე უნდა მიაჩვიო ყოველსა კეთილსა და გადაჩვიო ყოველსა ბოროტისაგან“ (11: 363). გ. ქიქოძის აზრით, ადამიანის გულის დამამძიმებელი მანკიერებანი და ცუდი ყოფაქცევა, უპირველესად, არასწორი აღზრდის შედეგია: „ყოველთა მათ ცოდვათა და უნესობათა, რომელთა ან, საუბედუროდ, ვხედავთ მცხოვრებთა შორის ამა ქვეყნისათა, მე თითქმის იმას ვაბრალებ და იმით ვხსნი, რომელ ივინი სიყრმიდგანვე იყვნენ მოკლებულნი კეთილ-გონიერსა ყურადღებასა და გამოზრდასა“. (11: 363).

როგორც იაკობ გოგებაშვილის მოგონებებიდან ირკვევა, გ. ქიქოძემ იმ პერიოდის სემინარიის სწავლა აღზრდის სისტემაში ერთ-ერთმა პირველმა შეიტანა აქტიურობის, გააზრება-გაანალიზების, თვალსაჩინოებათა გამოყენების, თამაშით სწავლებისა და ფიზიკური აღზრდის პრინციპები. მისი პედაგოგიური მოღვაწეობა, რომელმაც აშკარად გაუსწრო თანადროულობას,

„მიზნად ისახავდა მნიშვნელოვანსა და არსებითს, არ ხურდავდებოდა წვრილმანებად, უაღრესად ნაყოფიერი იყო და ღრმა კვალი დატოვა სემინარიაში“ (1: 43). ქიქოძემ „გააუქმა დისციპლინის ყველა წვრილანი წესი; უფრო ნათლად, მკვეთრად და კატეგორიულად განსაზღვრა კეთილგონიერული ყოფაქცევის მნიშვნელობა და არსებითი წესები, რომელთა შესრულებას მთელი გზნებარებით მოითხოვდა“ (1: 41). ფორმალური სწავლების სისტემა გ. ქიქოძემ ჩაანაცვლა სწავლის აღზრდასთან დაკავშირებით, გონებრივი და ფიზიკური შრომის დაახლოება-შერწყმით, რაც აღნიშნული პერიოდის თბილისის სასულიერო სემინარიაში სქოლასტიკურ-დოგმატური ბურუსით მოცული სფეროს გარღვევას გულისხმობდა. მისი ზრუნვის საგანს შეადგენდა აღსაზრდელთა ზოგადი განათლება, რაც იაკობ გოგებაშვილის თქმით, დოგმატური აზროვნების ტყვეობიდან თავდაღწევის, ნიჭისა და უნარის გამოსხნის საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენდა. ქიქოძემ რუსეთიდან გამოიწერა თითქმის ყველა ჟურნალ-გაზეთი და უახლესი ლიტერატურა, რითაც მოახდინა ახალგაზრდობაში მეცნიერული აზრის გაღვიძება და მისდამი ლტოლვის გაძლიერება. მან სემინარიის ცხოვრებაში დაამკვიდრა დავისა და კამათის კულტურა; „ყოველ საღამოს სემინარიის აივანი წარმოადგენდა გაცხოველებული დავისა და კამათის ასპარეზს“ (1: 40).

გ. ქიქოძის თაოსნობით სემინარიაში შეიქმნა საუცხოოდ მოწყობილი ფიზიკის კაბინეტი (ერთადერთი მთელ საქართველოში). აქ, თეორიულად მიმდინარე ფიზიკა-მათემატიკა-ასტრონომიის სწავლებას თან ერთვოდა პრაქტიკული მეცადინეოები და ექსპერიმენტები, რაც იმ პერიოდის პედაგოგიკისთვის თვისებრივი სიახლე იყო. სწავლა-სწავლებაში გაბატონებული ზეპირობა-ზუთხვისა და გაკვეთილების შინაარსის მექანიკურად გაზეპირების მეთოდის აღმოსაფხვრელად გ. ქიქოძემ შემდეგ რადიკალურ ზომას მიმართა: აკრძალა მის საგანში სახელმძღვანელოების შეძენა და კლასში ჩანაწერების გაკეთება. მოსწავლეებს ყურადღებით უნდა მოესმინათ პედაგოგის ახსნა-განმარტება და გააზრება-გაანალიზების საფუძველზე, ცნობიერად შეეთვისებინათ მასალა. „გაბრიელი გაკვეთილებს ხსნიდა მთელი სიმარტივით, ზედმეტი სიტყვებისა და გამოთქმების გარეშე. გაიმეორებდა მას რამდენიმეჯერ და შემდეგ კი იმასვე გაამეორებინებდა მოსწავლეებს, კლასში მასალის სრულ შეთვისებამდე. ამიტომ ისინი სმენად იქცეოდნენ კლასში და ეჩვეოდნენ დაძაბული ყურადღებით ყოფილიყვნენ მთელი გაკვეთილის განმავლობაში“ (1: 43). ამ მეთოდს გოგებაშვილი „ცოცხალი სწავლების ხერხს“ უწოდებს და აღნიშნავს, რომ იგი სხვა პედაგოგებმაც გადაიღეს, რითაც სემინარიაში დასრულდა „მკვდარი ზუთხვის ეპოქა“ (1: 41).

გ. ქიქოძის პედაგოგიკის კიდევ ერთი რაციონალური მომენტი და დანერგილი თვისობრივი სიახლეა მოსწავლეთა ფიზიკური აღზრდა თამაშის მეშვეობით, რომელსაც იგი მიიჩნევდა ერთობ სასარგებლო და აუცილებელ მეცადინეობად არა მხოლოდ სხეულისთვის, არამედ სულისთვისაც. „თამაშობები“ სასწავლო პრო-

ცესის აუცილებელი კომპონენტი იყო და იმართებოდა სემინარიის ეზოში ყოველდღიურად, სადილის შემდეგ რამდენიმე საათის განმავლობაში და ყველასთვის ცნობილ განსაზღვრულ დროს წყდებოდა. ამ დროს სემინარიის ეზო წარმოადგენდა ფრიად მრავალფეროვან, მაგრამ სავსებით წესიერ „თამაშობათა ასპარეზს“. „თამაშობებს“ მკაცრიად განსაზღვრული მიზანი ჰქონდა; კერძოდ, აღმოფხვრილიყო „ბავშვთა საიდუმლო ბინიერებანი“ რომელიც ასე გავრცელებული იყო დახურულ სასწავლებლებში. საგულისხმოა, რომ გ. ქიქოძე საგანმანათლებლო სისტემაში ჰუმანიტარულ-ზნეობრივი მიმართულების ჩამომყალიბებლად გვევლინება. „განათლება მხოლოდ მაშინ არის კარგი და მხოლოდ იმისთანა განათლება არის კარგი, რომელიც ადამაღლებს და გააკეთილშობილებს კაცს ყოვლის მხრით და არა მხოლოდ ერთსა, თუ გინდ უმაღლესსა მის ბუნების მხარესა. თვითონ სწავლა არის ორპიროვანი იარაღი: შეიძლება ის კაცმა მოიხმაროს კეთილ საქმეზედაც და ბოროტზედაც, სასარგებლოდ და საზარალოდ თავისა თვისისა და სხვათა. საქმე უმაღლესია სიტყვაზე. ცხოვრება უძვირფასესია სწავლაზე. სწავლამ განათლებამ უნდა გააუმჯობესოს ყოველნი საქმენი ჩვენი, მთელი ჩვენი ცხოვრება. რა სასარგებლოა, როდესაც კაცის გონება სავსეა მრავალგვარი ცოდნითა, ხოლო მისი საქმე და ცხოვრება სრულებით არ განსხვავდება უსწავლელ კაცთა საქმისა და ცხოვრებისგან“ (12: 402).

გ. ქიქოძემ განავითარა პედაგოგიკაში არსებული მოსაზრება ჰარმონიული აღზრდა-განვითარების შესახებ და მის 5 ძირითად შემადგენელ ნაწილს (გონებრივი, ზნეობრივი, ესთეტიკური, ფიზიკური, შრომითი) დაუმატა მეექვსე - რელიგიური. საგულისხმოა, რომ თავის „აღზრდის მიზნებში“, რომელიც 1910 წელს დაიბეჭდა გაზეთ დროებაში, აღზრდის 6 მიზანზე საუბრობს დ. უზნაძეც და ეხება რელიგიურ აღზრდას. გონებრივი, ზნეობრივი, ესთეტიკური და ფიზიკური აღზრდის არსსა და მნიშვნელობას ორივე მოაზროვნე დიდწილად იდენტურად განიხილავს. დამატებით, უზნაძეს აუცილებლობად მიაჩნია ადამიანური ბუნების მრავალმხრივობისა და სირთულის გათვალისწინება და იმის წარმოჩენა, რომ თითოეულს, თავის ფრიად დიდ ღირებულებასთან ერთად, მრავალი უმნიშვნელო და მავნე მხარეც აქვს. კერძოდ, არ შეიძლება იმის უგულებელყოფა, რომ

- რადიკალური ინტელექტუალიზმი მხოლოდ ზიანის მომტანია, აჩლუნგებს ადამიანის ნებელობითი და ქმედითი ცხოვრების ესოდენ მნიშვნელოვან მხარეებს - გრძნობას და ფანტაზიას; ასტიმულირებს გადაუწყვეტელობასა და პასიურობას;

- მორალური განვითარების კულტი, ახშობს რა ადამიანური ბუნების გრძნობით მხარეს, უინიციატივობას და შესაბამისად, უმოქმედობას უწყობს ხელს. უზნაძე ცალმხრივად განვითარებულ მორალს სენად მოიხსენიებს და მიუთითებს ამგვარი სენით შეპყრობილი ადამიანის ყოფით უძლურებაზე.

- ესთეტიკით უკიდურესად გატაცება, ესთეტიკური განათლების კულტი, რასაც უზნაძე ესთეტიციზმს უწოდებს, ფრიად საშიში მოვლენაა, რადგან ხელს უშლის

აღზრდის სხვა მიზნებისკენ სწრაფვას.

- მხოლოდ ფიზიკურ აღზრდაზე ორიენტირება ხელს უშლის ადამიანის, როგორც სამწევროვანი არსების ჰარმონიულ განვითარებას და გაძლიერების ნაცვლად აფერხებს იმ ფსიქიკურ მოვლენებს, რომლებიც მისი დახმარებით უნდა რეალიზდეს.

შრომითი აღზრდა, რომელიც უმნიშვნელოვანესად მიაჩნდა გ. ქიქოძეს, არა მხოლოდ ცალკეული ადამიანისთვის, არამედ საზოგადოებისთვის, დ. უზნაძესთან განვრცობილი სახით არის წარმოდგენილი და მოიზრებს ზოგადად მოქალაქეობრივ აღზრდას. მისი აზრით, განათლების სისტემა მოვალეა იზრუნოს არა მხოლოდ პიროვნებათა, არამედ მოქალაქეთა ჩამოყალიბებაზეც, რომლებსაც უნარი ექნებათ გაერკვნენ პოლიტიკურ-სოციალურ სფეროში, შემოქმედებითად ჩაერიონ სახელმწიფო ცხოვრების განვითარების პროცესში და თავიანთი შრომა, ფიზიკურიც და გონებრივიც, სისტემურად და მიზნობრივად მოახმარონ აღმშენებლობით პროცესს.

საყოველთაოდ ცხადი და გასაგებია ეპისკოპოს გ. ქიქოძის საკრალური დამოკიდებულება რელიგიური აღზრდის მნიშვნელოვნებისადმი. მისთვის „განვითარებული ადამიანია ის, ვინც ფლობს უდიდესი რაოდენობის სწორ მსჯელობას მრავალ საგანზე და პირიქით, ადამიანი, რომელიც ფლობს შეზღუდული რაოდენობის მსჯელობებს ზოგიერთ საგანზე, ხოლო მრავალ სხვაზე არაფერი გაუგია, იწოდება უმეცარ ადამიანად“ (13: 88). უმაღლესი და ყველაზე აუცილებელი ცნება, რომელიც არსებობს ადამიანის სულში, არის ცნება უზენაესი სუბსტანციის, მთელი სამყაროს შემოქმედის, ყველა მოვლენის საბოლოო მიზეზის, ღმერთის შესახებ. მისი გაჩენა იმდენად აუცილებელი, თავისთავადი, ბუნებრივი და გარდაუვალია, რომ თანდაყოლილობის შთაბეჭდილებას ტოვებს. უნდა დაზუსტდეს, რომ ის თანდაყოლილია, როგორც სულის ლტოლვა, შეიმეცნოს თავისი შემოქმედი და მთელი სამყაროს მიზეზი, ხოლო ის კონკრეტული სახე, რომელსაც იღებს ცალკეულ ადამიანთა გონებაში, საზრდოობს მსჯელობათა და დასკვნათა რიგისგან. მაშასადამე, ღმერთის იდეა თანშობილია, მაგრამ საჭიროებს განვითარებას ანუ სათანადო რელიგიურ აღზრდას (13: 92). მსგავსად ეპისკოპოს გაბრიელისა, დ. უზნაძე რელიგიას განიხილავს, როგორც „აუცილებელ, დამოუკიდებელ ღირებულებას ადამიანის ბუნებისა“, ხოლო რელიგიურ მოთხოვნილებას, როგორც „ნიშანდობლივ თვისებას ადამიანის ფსიქიკისა; პირველყოფილ, ძირითად და აღმოუფხვრელ მოთხოვნილებას“. შესაბამისად, აღმზრდელობითი პროცესის ერთ-ერთ ძირითად მხარედ და მნიშვნელოვან მიზნად იგი მიიჩნევს რელიგიურ აღზრდას, აღსაზრდელის ფსიქიკის აღნიშნული მიმართულებით მიზნობრივ და გეგმაზომიერ ფუნქციონებას. არ არსებობს ადამიანი რელიგიისა და რელიგიური ლტოლვის გარეშე; შეიძლება ითქვას მხოლოდ ის, თუ როგორი მიმართულებით განვითარდა ამა თუ იმ ადამიანის რელიგიოზურობა - მიუთითებს დ. უზნაძე და სავალდებულოდ თვლის აღმზრდელის მიერ აღსაზრდელის რელიგიურ მოთხოვნილებათა

ისეთივე რუდუნებითა და გონივრულად ფორმირებას, როგორც სხვა დანარჩენისა. მისი აზრით, რელიგიური აღზრდის სფეროში შეცდომა განსაკუთრებით მძიმედ აისახება ადამიანის პიროვნული წყობისა და ქცევითი მექანიზმების ჩამოყალიბებაზე. სწორედ ამიტომ, სააღმზრდელო პროცესის ჯეროვნად წარმართვისათვის, საჭიროდ მიაჩნია აღმზრდელმა გაიაზროს რელიგიის ის მხარეებიც, რომლებიც „ფრიად სასურველად ხდიან“ რელიგიურ განვითარებას და ისინიც, რომლებიც „მის ბნელ მხარეებად“ შეიძლება ჩაითვალოს (3: 137).

დ. უზნაძის პედაგოგიკურმა მრწამსმა, რომლის მიხედვითაც პედაგოგიკის თეორიული და პრაქტიკული ამოცანების პროდუქტიულად გადაწყვეტა მხოლოდ ფსიქოლოგიურ ცოდნაზე დაყრდნობით არის შესაძლებელი, ახალი ჟღერადობა და დასაბუთება შეიძინა მას შემდეგ, რაც მან განწყობის თეორიის სახით ჩამოაყალიბა საკუთარი ზოგადფსიქოლოგიური კონცეფცია. „ადამიანში არსებობს რაღაც, რაც თვითონ ცნობიერების შინაარსი არაა, მაგრამ მასზე გარკვეულ გავლენას ახდენს - განსაზღვრავს, გარკვეული მიმართულებით წარმართავს მას. ამას განწყობა შეიძლება ვუწოდოთ, განწყობა, რომელიც ყოველ ცოცხალ არსებაში, მის სინამდვილესთან ურთიერთობაში ვლინდება“ (7: 45). იგი უნივერსალური მახასიათებელია და გასაგებს ხდის სულიერი ცხოვრების ყველა მხარეს. ადამიანი მოქმედებს, როგორც ორგანიზებული მთლიანობა მასში ფორმირებული განწყობის შესატყვისად. განწყობის სახით ქცევას წინ უსწრებს სუბიექტის მთლიანპიროვნული მდგომარეობა, რომელშიც ამ ქცევის საერთო ხასიათი, მისი ძირითადი რაგვარობა, მისი ობიექტური ვითარების შესატყვისობა, წინასწარაა განსაზღვრული - აღნიშნავს უზნაძე. ცხადია, ასეთი ხედვის მქონე მკვლევარი პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის კავშირს სრულიად ახალი რაკურსით განიხილავს და ასაბუთებს. უზნაძის თანახმად, პედაგოგიკამ ქმედითი დახმარებისთვის უნდა მიმართოს არა უსუბიექტო, განყენებული ფუნქციების ფსიქოლოგიას, არამედ განწყობის, ანუ სუბიექტის, მოქმედი პიროვნების ფსიქოლოგიას. ფსიქიკის შინაარსი არ ამოიწურება ცნობიერი პროცესებით. არსებობს ისეთი პროცესებიც, რომლებიც ცნობიერების გარეშე მიმდინარეობენ და არსებითად განსაზღვრავენ მთელ მის აქტივობას.

ბავშვისა და განათლების ფსიქოლოგიის თანამედროვე ტენდენციებმა წარმოაჩინა და კიდევ უფრო ცხადი გახადა დ. უზნაძის პოზიციისა და კონცეფციის მნიშვნელოვნება სასწავლო-სააღმზრდელო პროცესისთვის. მასწავლებელსაც და მოსწავლესაც ყოველ ახალ აქტივობაში ჩართვისთვის სჭირდება სპეციალური მზაობა - განწყობა, რომელიც მიზანმიმართულად აამოქმედებს სათანადო ძალებსა და უნარ-ჩვევებს. სასწავლო პროცესი იმგვარად უნდა იყოს სტრუქტურირებული, რომ შესაძლებელი გახდეს მოსწავლეს გაუჩნდეს სწავლის მოთხოვნილება და მისი შესაბამისი განწყობა, რაც ქცევაში რეალიზდება. ამასთანავე, მასწავლებელს შეუძლია გეგმაზომიერად და მიზანმიმართულად იმოქმედოს მოსწავლეში განწყობათა ფორმირებაზე:

მოახდინოს მასში სასურველი განწყობის ფიქსაცია და პირიქით, არასასურველი განწყობის ლიკვიდაცია. გასათვალისწინებელია, რომ აღნიშნულთან მიმართებაში თავს იჩენს ინდივიდუალური განსხვავებულობა; განწყობის, როგორც რაოდენობრივი, ისე რომელობითი თვალსაზრისით შემუშავება სხვადასხვა სისწრაფით და სიძლიერით ხდება კონკრეტული მოსწავლის შინაგანი მდგომარეობიდან გამომდინარე. განწყობა საფუძვლად უდევს სასწავლო-სააღმზრდელო პროცესის ეფექტურად წარმართვას. სასწავლო პროცესისადმი დადებითი განწყობის შექმნა, ანუ ის არაცნობიერი მთლიანპიროვნული მზაობა, რომელიც განსაზღვრავს მოსწავლის ჩართვას სასწავლო აქტივობებში, უზრუნველყოფს სასურველ შედეგს: მოსწავლეთა კრეატიულობის, ლიდერობის, გუნდური მუშაობის ინოვაციებზე ორიენტირებულობის უნარსა და მაღალ აკადემიურ მაჩვენებელს.

დ. უზნაძე საგანგებოდ უსვამს ხაზს იმ ფაქტს, რომ თვითონ განწყობის ცნებას აქვს განსაკუთრებული პედაგოგიური ღირებულება, რამეთუ „ადამიანის აღზრდის პროცესი არ შეიძლება განსაკუთრებით ინტიმურ კავშირში არ იმყოფებოდეს მის განწყობასთან“ (9: 348). ამ აზრის საილუსტრაციოდ იგი აანალიზებს წარმატებული პედაგოგიური პრაქტიკის მაგალითებს და აღნიშნავს, რომ ხშირ შემთხვევებში პედაგოგს არც კი აქვს გააზრებული რა არის მის მიერ მიღწეული წარმატების ფსიქოლოგიური საფუძველი, მაგრამ ინტუიტიურად მას მიგნებული აქვს ის გზა, რომლითაც ხერხდება სწორედ პიროვნებაზე, მის განწყობაზე ზემოქმედება და მისი მთლიანობითი წარმართვა საჭირო მიმართულებით. „ამ შემთხვევაში პედაგოგი არასოდეს ისეთ ზომებს არ მიმართავს, რომ პირველ რიგში თვითონ მოზარდის პიროვნება არ ჰქონდეს მხედველობაში. პედაგოგიური ტაქტი ნებას არ აძლევს, პიროვნება, როგორც მთლიანობა, განზე დატოვოს და უშუალოდ მის ფსიქიკაზე აწარმოოს ზემოქმედება“ (9: 350).

დ. უზნაძის კონცეფცია ეწინააღმდეგება გავრცელებულ შეხედულებას იმასთან დაკავშირებით, რომ სწავლა გონებრივი შრომის ერთ-ერთი სახეა. სწავლა არის ქცევის სპეციფიკური ფორმა, რომელიც შეიცავს, როგორც ინტროგენურ (ქცევა რომელიც იმპულსს იღებს შიგნიდან), ისე ექსტროგენურ (ქცევა რომელიც იმპულსს იღებს გარედან) ქცევის ელემენტებს, მაგრამ ამასთანავე განსხვავდება კიდევ მათგან, ამიტომაც ცალ-ცალკე არც ერთს წარმოადგენს და არც მეორეს. სწავლა უფრო გარდამავალი ფორმაა ქცევის ორ ძირითად, ინტროგენურ და ექსტროგენურ კატეგორიას შორის, წერს უზნაძე და აღნიშნულის ნათელსაყოფად განიხილავს თამაშის (ქცევის წმინდა ინტროგენური ფორმა) და შრომის (ქცევის წმინდა ექსტროგენური ფორმა) სწავლასთან მსგავსება-განსხვავების საკითხს და ასკვნის რომ სწავლა არის ქცევის სრულიად სპეციფიკური ფორმა და არ შეიძლება გაიგივდეს თამაშთან, შრომასთან თუ ქცევის რომელიმე სხვა ფორმასთან. მას საშუალო ადგილი უჭირავს თამაშსა და შრომას შუა. იგი ის საფეხურია, რომელიც თამაშის შემდეგ უნდა განვლოს ადამიანმა, რათა შრომის უნარით აღჭურვილი

არსის დონემდე ამაღლდეს.

სწავლა ასაკობრივი განვითარების ყოველი საფეხურისთვის ნიშანდობლივი მახასიათებელია, მაგრამ სასკოლო საფეხურზე უბრალოდ დასწავლა კი არ არის, არამედ, დასწავლის გამზარავით განხორციელებული, მიზანმიმართული ქცევითი აქტივობა, სადაც განსხვავებით სტიქიური და ლატენტური სწავლისაგან, შემეცნებითი მოთხოვნილება და პრობლემური სიტუაცია მონაწილეობს. შესაბამისად, იმგვარად უნდა იყოს ორგანიზებული, რომ მოსწავლეს, ადამიანისათვის სპეციფიკური მახასიათებელი - ცნობისმოყვარეობა (ინტელექტუალური მოთხოვნილება) გადაიზარდოს ცოდნის წყურვილში. აქტივობის მიხედვით სწავლის მოთხოვნილების შეთანადება ასაკობრივ სასწავლო გარემოსთან წარმოადგენს სწავლის განწყობის აღმოცენების საფუძველს. დ. უზნაძე ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ სასწავლო პროცესის წიაღში ადამიანია სუბიექტიც და ობიექტიც. აღზრდის მიზანი - „ადამიანის ბუნების სასურველ ფორმებში ჩამოსხმა“ - საუკეთესოდ მხოლოდ მაშინ განხორციელდება, როდესაც როდესაც აღმზრდელს ხელეწიფება აღსაზრდელის ნება თავის ნებას დაუქვემდებაროს; კი არ აიძულოს სასურველი, სასწავლო-სააღმზრდელო პროცესის მიზნებით განსაზღვრული ქცევის განხორციელება, არამედ იმგვარად მიიზიდოს, რომ თავისი სურვილები და გრძნობები აღსაზრდელის სურვილებად და გრძნობებად აქციოს. ასეთი რამ კი მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი, როდესაც პედაგოგი გასცდება ემპირიულ მოცემულობას, მოსწავლის სულიერ არსს ჩასწვდება, საიდუმლოთა საიდუმლოს ამოიკითხავს და მასზე სათანადოდ იმოქმედებს. ეს, ცხადია, რჩეულთა ხვედრია. ამ თვალსაზრისით, დ. უზნაძე პედაგოგიკას ადარებს ხელოვნებას და მიუთითებს, რომ პედაგოგიური ნიჭი, ხელოვნების ნიჭის დარად, განსაზღვრულ ძალას წარმოადგენს, რაც მხოლოდ ზოგიერთ ადამიანს შეიძლება ჰქონდეს, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ პედაგოგიური მოღვაწეობის სფერო დახშული უნდა იყოს დანარჩენთათვის. „შესწავლას, მეცადინეობას ის მაინც შეუძლია, რომ ჩვეულებრივი ადამიანი ხელოვნების რომელიმე დარგის ტექნიკას იმდენად გააცნოს, იმდენად შეათვისოს, რომ შემდეგ, თუ ხელოვანი არა, ხელოსანი მაინც გახდეს“ (3: 20).

მატერიალურ სამყაროში ყოველი მოვლენა ამბივალენტურია და მისი არსებობის განმაპირობებელი ჰარმონია აუცილებლად გულისხმობს ისეთ ელემენტს ან ელემენტთა სიმრავლეს, რომელთაც მასში დისონანსი შეაქვთ. 1912 წელს ჟურნალში „განათლება“ დაიბეჭდა დ. უზნაძის წერილი „აღზრდის ძირითადი ტრაგედია და ექსპერიმენტალური პედაგოგიკა“, რომელშიც საუბარია აღზრდის პროცესში არსებულ სირთულეთა ნორმალიზაციასა და ექსპერიმენტული პედაგოგიკის მიზნებსა და ამოცანებზე. სააღმზრდელო პრაქტიკა, თავისი რთული და მრავალნაზხნაგოვანი ბუნებიდან გამომდინარე, ბევრ „ოლროჩოლოს“ შეიცავს, მაგრამ არსობრივი მახასიათებელი აღზრდის პროცესისა, რომელსაც დ. უზნაძე „აღზრდის ძირითადი ტრაგედია“ უწოდა, არის აღმზრდელისა და აღსაზრდელის ინტერე-

სთა ფსიქოლოგიური შეუთავსებლობა, ის „უფსკრული და უძირო ზღვა, რომელიც აღმზრდელისა და აღსაზრდელის მისწრაფებათა შორის ჩაგუბებულია და მათ ძირითად გაუგებრობას უდევს საფუძვლად და რომელიც შემდეგნაირად ფორმულისდება: „აღმზრდელი თავის მიზნებს ელტვის და აღსაზრდელი თავისას, პირველი მეორეს ვერა სცნობს და მეორე პირველს. აქ იბადება და იზრდება ერთგვარი გაუგებრობა, რომელიც სუბიექტ-ობიექტის ურთიერთობაში იჩენს თავს და იმ გარდაუვალ ტრაგედიას, რომელიც ყოველ აღზრდაში მარხია, სარჩულად ედება“ (7: 435). აღნიშნული პარადოქსულად ჟღერს. უდავოა, რომ აღმზრდელი აღსაზრდელის კეთილდღეობაზეა ორიენტირებული; აღსაზრდელიც, ცხადია, საკუთარი კეთილდღეობისაკენ ილტვის. მიზანი ერთი და იგივეა, თუმცა, ვერავინ გაეცევა იმის აღიარებას, რომ აღმზრდელს მუდმივად უწევს გარკვეული ძალდატანება აღსაზრდელზე, ხოლო აღსაზრდელი მეტ-ნაკლებად მუდმივად ცდილობს არ დაემორჩილოს აღმზრდელის ნებას. ამის მიზეზს დ. უზნაძე „კეთილდღეობის ცნების“ რავარობაში ხედავს. ე. წ. „აღსაზრდელის კეთილდღეობა“ აღმზრდელს და აღსაზრდელს სხვადასხვაგვარად აქვთ წარმოდგენილი. ამ სხვადასხვაობას განაპირობებს ის ფაქტი, რომ სწავლა - აღზრდის პროცესის ფენომენალური ველის მაკონსტრუირებელი ორივე კომპონენტი - აღმზრდელიცა და აღსაზრდელიც - არა მხოლოდ რაოდენობრივ-თვისობრივი, არამედ აქტივობითი თვალსაზრისითაც განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ეს განსხვავებანი შეიძლება შემდეგნაირად დაჯგუფდეს:

ა) აღზრდის პროცესში აღმზრდელი აქტიურია, მოქმედების სუბიექტია: „მას საქმე აქვს მცირეწლოვანთან, რომელიც მხოლოდ მასალას წარმოადგენს მომავალი ადამიანის შემუშავებისთვის“. აღსაზრდელი პასიურია, მოქმედების ობიექტია. ამიტომ „მიზანი აღზრდისა აუცილებლად აღმზრდელის კუთვნილებას შეადგენს, მისი მშვინიერი და სულიერი წყობის შესაბამისად რეალიზდება.

ბ) აღზრდა „იმთავითვე პიროვნულ ელფერს მოკლებული იყო და მუდამ რთული ერთეულის, ოჯახისა და საზოგადოების ინტერესების სამსახურს ეწეოდა“. შესაბამისად, აღმზრდელის აქტივობას სოციალური თვალსაზრისით გაჯერებული პირადი მოსაზრებები უდევს საფუძვლად. აღსაზრდელი კი, მართალია, დაბადებისთანავე ფორმალურად ხდება საზოგადოების, ანუ სოციალური ინსტიტუტის წევრი, მაგრამ შინაგანად ინდივიდია და საკუთარი უნიკალური მახასიათებლები გააჩნია, რომელიც მხოლოდ შესატყვისი ტიპის სასწავლო პროცესს შეიძლება დაექვემდებაროს და არა გარედან მართულ ყოველგვარ პროცესს.

გ) აღმზრდელი აღსაზრდელის მომავალზეა ორიენტირებული. იგი გონების თვალთ ჭვრეტს და აფასებს ყველა იმ ნიშან-თვისებას, რომელიც უნდა ჩამოუყალიბოს აღსაზრდელს, ლათა მან მომავალში ღირსეულად შეძლოს ცხოვრება. ცხადია, აღზრდისადმი ასეთი მიდგომა მოითხოვს „მყობადი ანწყოს შესწიროთ, მცირე სიამოვნება დიდს და ხანგრძლივ კეთილდღეობას ანაცვალოთ“. აღსაზრდელი კი მხოლოდ ანწყობაზეა

ორიენტირებული. მისი კეთილდღეობა „აქ და ამჟამად“ ნიშნით არის აღბეჭდილი. მას „მომავალი არ სწამს და მას აწმყოს ვერასგზით ვერ ანაცვალვს. იგი მომენტით ცხოვრობს და მომენტის მონაა. ამიტომ იგი ერთი წუთითაც არავის დაუთმობს თავის აწმყოს მთელი მისი სიამოვნება-არსიამოვნების გრძნობებით და მუდამ სასტიკი მოწინააღმდეგე იქნება ყველა იმისი, ვინც ამ მხრით მის ბუნებრივ სურვილთა განწყობილებას წინ გადაელობება“ (7: 431). ასეთია, აღზრდის ტრაგედიის განმაპირობებელი კონცეპტუალური ტრიადა, ის უნივერსალურ-ფუნდამენტური წინააღმდეგობანი, რომელნიც თავისი არსით ძირეულნი და მუდმივად თანმხლებნი არიან სასწავლო-სააღმზრდელო პროცესისა და არსობრივ დისონანს ქმნიან მისი ჯეროვნად წარმართვის საქმეში.

ერთობ საგულისხმო და საყურადღებოა დ. უზნაძის მოსაზრება სასკოლო აღზრდის ტრაგიზმის შესახებ. გადაიქცა რა სკოლა აღზრდის „აუცილებელ ეტაპად“, აღზრდის ტრაგიზმმა მეტი სიმძაფრე შეიძინა, „ძირითად ბოროტებას კიდევ ახალი მიემატა“, რაც განაპირობა სკოლის სპეციფიკურმა მახასიათებელმა - მოსწავლთა მრავალრიცხოვნებამ, წერს დ. უზნაძე. „სკოლის უმთავრესი და აუცილებელი თვისება ის არის, რომ იგი ისეთ ნიმუშს ქმნის, რომელსაც მრავალ პიროვნებას უქვემდებარებს და ამით შესაძლო ეკონომიას აღწევს“. სკოლა უკვე თავისი ძირითადი თვისებით ეწინააღმდეგება სწავლების დროს მოწაფეთა ინდივიდუალურ თვისებათა სახეში მიღების შესაძლებლობას. სწანს იგი ამ მხრით არ წარმოადგენს ისეთ ნიადაგს, სადაც შესაძლებელია პირად თვისებათა გახარება და გაძლიერება; პირიქით, იგი ჰკლავს ასეთ თვისებებს და ყველა ადამიანს ერთი სახით ჩამოყალიბებას უქადის. ამ მხრით, თანამედროვე შვილის განათლება ფაბრიკის წარმოებას წარმოადგენს, რომელიც უპიროვნო და უსახო ეგზემპლარების წარმოშეებაში ვარჯიშობს“ (7: 430). კლასში სადაც ათეულობით მოსწავლე ზის, თითქმის ყოველი სასწავლო-სააღმზრდელო პროგრამა, ბუნებრივია, მოსწავლეთა სიმრავლეზე იქნება გათვლილი და არა თითოეულის ინტერესსა და მისწრაფებაზე, რაც კოინციდენციის თეორიიდან გამომდინარე, რადიკალურად ეწინააღმდეგება განვითარების უნივერსალურ კანონიკას და ქმნის აუცილებლობას თითოეულმა მოსწავლემ მიიღოს სწავლა-აღზრდის ის ზოგადი წესი, რომელსაც სკოლა სთავაზობს. ამასთან, დ. უზნაძე სასკოლო აქტივობის ძირითად სირთულედ ასახელებს იმ ფაქტს, რომ სკოლაში, განსხვავებით ყაზარმისაგან, სადაც ჯარისკაცთა სიმრავლე ერთ სუბიექტად აღიქმება და ოფიცერი ისე ეპყრობა ათას ჯარისკაცს, როგორც ერთს, მოსწავლეთა მრავალრიცხოვნება ერთ მთლიანობას არ წარმოადგენს. სე რომ ყოფილიყო, სირთულეც არ იარსებებდა; მასწავლებელი ყველას ისე მოექცეოდა, როგორც ერთს. სკოლაში, „ბევრთან გვაქვს საქმე, მაგრამ ყველასთან ერთბაშად კი არა, სათითაოდ“ (7: 433).

ის შედეგები, რომლებიც თან სდევს ზემოთ განხილულ პრობლემატიკას, ცხადია, ბაღებს „გზა ხსნისას“ ძებნის აუცილებლობას. დ. უზნაძის აზრით, აღზრდა-

სთან დაკავშირებული სირთულეებისა და წინააღმდეგობების რამდენადმე მოწესრიგება (და არა სამუდამოდ მოშობა) შეუძლია მხოლოდ ექსპერიმენტულ პედაგოგიკას, ანუ ფსიქოლოგიურ საფუძვლებზე დამყარებულ პედაგოგიკას, თუმცაღა, მიუთითებს იმის შესახებაც, რომ აღმზრდელის მიზანთა სოციალური ხასიათი და აღსაზრდელის ინტერესთა პიროვნულობა თავისთავად ბაღებს კოლიზიას და იგი არსებითი ხასიათის, უნივერსალურ-ფუნდამენტალური წინააღმდეგობაა სასწავლო-სააღმზრდელო პროცესისათვის და შესაბამისად, მისი მთლიანად აღმოფხვრა ყოვლად შეუძლებელი და წარმოუდგენელია, მაგრამ რამდენადმე მაინც მიღწევადი შეიძლება იყოს „ექსპერიმენტული პედაგოგიკის ხელით დროებითი მოღობა და მით ტკივილების მოტკობა“ (7: 437). „ბავშვის სულიერი ცხოვრების გაცნობა, განსაკუთრებით მისი ბუნებრივ ინტერესთა განვითარება ფართო გზას მისცემს ყოვლის აღმზრდელობით გავლენას მისი სულის წიაღში და მით საგრძნობლად შეასუსტებს იმ ტრაგიკული ნაკადის სიმძაფრეს, რომელიც აღზრდის ნიადაგზე იბადება და მიქროლავს. ექსპერიმენტული პედაგოგიკა კი საშუალებას მოგვცემს უტკივილოდ და შეუგრძნობლად შეუფარდოთ ჩვენი სოციალური ხასიათის მიზნები ბავშვის სულიერი საუნჯის მასალას, მის ბუნებრივ განვითარების გზას“ (7: 430). „ნამდვილ პედაგოგიკას მხოლოდ ერთი გზა გააჩნია, რომელზე სრბოლაც მას თავისი მიზნის განხორციელებამდე მიიყვანს. ეს გზა თვით ბავშვის ბუნების ნათელყოფაა, მისი ფსიქოლოგიის ცოდნა. მხოლოდ ასეთ შემეცნებას, ასეთ ცოდნას შემეცნებას, ასეთ ცოდნას შეუძლია იმ კანონთა და ნორმათა ნათელყოფა, რომელთაც უნდა ექვემდებარებოდეს აღმზრდელი, თუ სურს, რომ მისი მოქმედება გონიერს ნიადაგზე იყოს დამდგარი. ამრიგად, ნამდვილი პედაგოგიკის ნიადაგსა და საფუძველს ბავშვის ფსიქოლოგიის შემეცნება უნდა შეადგენდეს“ (6: 55).

უზნაძის მიხედვით, ბავშვის ფსიქიკა, როგორც პედაგოგიური ზემოქმედების ობიექტი, არაა ჩვეულებრივი ნივთიერი საგანი, რომელსაც ჩვენი მიზნის შესატყვისად ჩვენთვის სასურველ სახესა და ფორმას მივცემთ. ფსიქიკას განვითარების თავისი გზა და კანონზომიერება აქვს და მისი მართვაც ამ უკანასკნელთა საფუძველზე უნდა ხდებოდეს. ყოველი ბავშვი სრულიად უნიკალური ინდივიდუალობაა და თითოეული მათგანის სწავლა-აღზრდა სწორედ მის ინდივიდუალურ თავისებურებებს და ასაკობრივ საფეხურს უნდა ითვალისწინებდეს. პედაგოგს აუცილებლად უნდა ჰქონდეს საკმარისი ფსიქოლოგიური განათლება, რათა ფსიქოლოგიის ზღვა მასალაში შეძლოს იმის დანახვა, რაც მისთვის ნამდვილად საჭირო და გამოსადეგია. „დღეს-დღეობით კი, სამწუხაროდ, პედაგოგიკა და პედაგოგი ამ მხრივ ჭეშმარიტად უზუგემო მდგომარეობაში იმყოფება... მან არ იცის ფსიქოლოგია და მაშასადამე, ვერც გამოიყენებს მას“ (9: 351). უნდა ითქვას, რომ დიდი მეცნიერის ეს წუხილი დღესაც აქტუალურია. ერთის მხრივ, დ. უზნაძე მოითხოვდა, რომ აღმზრდელს სცოდნოდა და პედაგოგიურ პროცესში გაეთვალისწინებინა აღსაზრდელის სულიერი სამყარო და ფსიქიკური ცხოვრება, მეორეს მხრივ კი წინააღმდეგი

იყო იმის, რომ აღმზრდელი ბრმად მიჰყოლოდა ბავშვის ბუნებას და მხოლოდ ბავშვის სურვილებს დაჰყრდნობოდა, რამეთუ აღმზრდელი ვალდებულია მომავლის საზოგადოებრივი იდეალების მიხედვით აღზარდოს ბავშვი: „ყოველი აღზრდა მომავალს ემსახურება, ამიტომ იგი, ზნეობრივ სფეროში მაინც დღევანდელი მომენტით კი არ ხელმძღვანელობს, მას სახეში მუდამ მომავალი აქვს“ (7: 437). მომავალი თაობის აღზრდა მხოლოდ ანმყოთი კი არ განისაზღვრება, არამედ მომავლის იდეალებით, რომლებიც ახალი სკოლის ძირითადი ამოცანებიდან მომდინარეობენ.

ის ფაქტი, რომ სასკოლო ასაკში მოზარდის ქცევის წამყვან ფორმას სწავლა წარმოადგენს და ამისთვის საგანგებო დანესებულება - სკოლაა შექმნილი, „სრულიადაც არ ათავისუფლებს ოჯახს სასკოლო ასაკის ბავშვზე ზრუნვისაგან“ (9: 420). რაოდენ დიდი მისიაც არ უნდა იტივროს და ღირსეულად ზიდოს სკოლამ, ოჯახი ყოველთვის იყო და იქნება აღზრდის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი. თუკი ვინმეს სრულად მიუწვდება ხელი აღმზრდელობითი ზეგავლენა მოახდინოს ბავშვის ქცევის პერმანენტულ სრულყოფაზე, ჩვევათა რაციონალიზაციასა და პიროვნულ ფორმირებაზე, ეს უპირველესად მშობელთა შესახებ შეიძლება ითქვას. აღზრდა, ანუ მიზანმიმართული და რაციონალური ჩარევა ბავშვის ცხოვრებაში, მისი სიცოცხლის პირველივე დღეებიდან უნდა წარიმართოს, რაც მხოლოდ ოჯახში, მშობლიური კერის გარშემოა შესაძლებელი. ქადაგებაში „სიტყვა განზრდისათვის შვილებისა“ გაბრიელ ეპისკოპოსი საუბრობს ოჯახში მიღებული პირველი ცნებებისა და ჩვეულებების გავლენის შესახებ: „პირველთა მაგალითთა, რომელთა იგი ჰხედავს გარემოსთვისა, აქვსთ უდიდესი მნიშვნელობა მრთელსა მისსა სიცოცხლესა შინა. ყოველი მომავალი ცხოვრება მცირე ნლოვანისა ყრმისა, მისი ყოფა-ქცევა, მისი ხასიათი და ერთის მხრით, თითქმის სულის ცხოვრებაც დამოკიდებული არის მას ზედა, თუ რა სახით გაიზარდა იგი, რა შეაგონეს და ასწავლეს მას და რას მიაჩიეს იგი მშობელთა სიყმანვილეშივე“ (12: 458). გ. ქიქოძეს შეცდომად მიჩნია მშობელთა მიერ გარეგანი ზრდილობის აქცენტირება და მოუწოდებს მათ უფლის სწავლა-მოძღვრებით შვილების აღზრდისაკენ, „მაშინ გარეგანი ზრდილობა თავისთავად მოუვა“. იგი განსაკუთრებით ღირებულად მიიჩნევს აღსაზრდელში სიმართლისა და სიბეჯითის ფორმირებას. „პირველი და უწინარესი ყოველთა ცოდვა, რომელიც გაჩნდება მცირეწლოვანის გულში, არის სიცრუე, მოტყუება, მზაკვარება. თუ არ ცადე და არ აღმოფხვერი მისი გულიდან ეს ცოდვა, იგი გარდაექცევა მას ჩვეულებად და შეიქმნება წყაროდ ყოველთა მისთა მომავალთა ცოდვათა... მეორედ ეცადე და ყოველი ღონისძიება იხმარე, რომ შენი შვილი მიეჩვიოს ყოველს საქმეში ბეჯითობასა, ესე იგი, ყოველი თვისი საქმე აღასრულოს ხალისით და კეთილ-სინიდისით ბოლომდის მიიყვანოს“ (12: 460). ეს ორი მახასიათებელია ქიქოძისთვის „საფუძველნი ვითარცა ამ სოფლის ცხოვრებისა, ეგრედვე მომავალის სოფლის ცხოვრებისა, მოპოვნებისა“ (12: 461). ოჯახურ გარემოში აზრდის ძირითად მეთოდად მიიჩნევს მშობელთა პირად

მაგალითს და არა სიტყვიერ დარიგება-შეგონებებს. „ბავშვს ჭკუა თვალში აქვს: რასაც ხედავს, იმას მიეჩვევა; რაც ესმის, იმას დაიხსოვნებს. მაშასადამე, ამოიქნება სიტყვიერი სწავლა და დარიგება მშობლისა, და ეგრედვე მასწავლებლისა, უკეთუ იგი ენით ერთს ეტყვის და საქმეს კი სხვას აჩვენებს“ (11: 364). „მცირეწლოვანნი ისე სიტყვიერის დარიგებით ვერას ისწავლიან, როგორც მაგალითით“ (1: 461).

უზნაძის აზრით, ოჯახის წინაშე დგას მეტად პასუხსაგები ამოცანა, რომელიც ერთნაირად ეხება, როგორც სკოლამდელი, ისე მთელი სასკოლო ასაკის ხანას. მშობელმა თვალყური უნდა ადევნოს: როგორ მეცადინეობს ბავშვი, რამდენად კეთილსინდისიერად ასრულებს საშინაო დავალებას და რა წესით ამზადებს გაკვეთილს, როგორ ახდენს ამ მიმართულებით თავისი დროისა და ენერგიის გადანაწილებას, როგორ აწესრიგებს შრომის პროცესს, რომ იგი მაქსიმალურად ეკონომიური და ნაყოფიერი იყოს. ცხადია, სწავლა არ წარმოადგენს ბავშვის განვითარების ერთადერთ ფაქტორს. მშობელთა განსაკუთრებული მეთვალყურეობა და აღმზრდელობითი რაციონალიზაცია სჭირდება ქცევის სხვა ფორმებსაც: თავის მოვლა, დიეტეტიკა, თამაში, დასვენება, სპორტი და ა.შ. დ. უზნაძის შეკითხვაზე - ასრულებს თუ არა შვილთან მიმართებაში თავის როლს თანამედროვე ოჯახი? - პასუხი დღესაც ცალსახაა, ნაკლებად. მიზეზად დასახელებული თანამედროვე ცხოვრების ტემპი და სტილი, ცხადია ანგარიშგასაწევია, მაგრამ არანაკლებ საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ მშობელს არა აქვთ სათანადო ინფორმაცია ამ მიმართულებით. ერთადერთი გზა, რომელსაც მისდევს საკუთარი შვილების აღზრდისას, არის „ბუნებრივი საღი მოსაზრებები და ძველი, საუკუნეებით განმტკიცებული ტრადიციის გზა... მან არ იცის, თუ როგორ უნდა მოიქცეს უკეთ“ (9: 425).

ერთობ საინტერესოა გ. ქიქოძისა და დ. უზნაძის მოსაზრება განათლებისადმი ქართველი ერის „საკვირველ ლტოლვილებასთან“ დაკავშირებით. მათი აზრით, ე.წ. ინტელექტუალიზმის სენით შეპყრობილი ქართული საზოგადოების მსოფლმხედველობრივი პრიორიტეტია „ყოველმხრივ უზრუნველი ცხოვრება“ და „დიპლომით აღჭურვილობა“. „ვაბარებთ ბავშვებს სკოლაში და მთელი ჩვენი არსების მოუთმენლობით ველით იმ მომენტს, როდესაც იგი დიპლომით აღჭურვილი უკან დაგვიბრუნდება. იმას კი არ გვცხელა, თუ სხვა რა მოიტანა მან თან იმ დიპლომთან ერთად“ (9-15). სამწუხაროდ, ხშირ შემთხვევაში სწავლობენ იმიტომ, რომ მოიპოვონ უზრუნველი ყოფითი მდგომარეობა; ცხადია, ამაში ცუდი არაფერია, მაგრამ ეს დაბალი მიზანია სწავლისა, უმაღლეს მიზანს კი „ზნეობითი განვითარება და გაუმჯობესება კაცისა“ წარმოადგენს. შესაბამისად, „განათლება მარტო მაშინ არის კარგი და მხოლოდ იმისთანა განათლება არის კარგი, რომელიც აღამაღლებს და გააკეთილებს კაცსა ყოველის მხრით და არა მხოლოდ ერთსა, თუ გინდ უმაღლესსა მისსა ბუნების მხარესა. სწავლამ, განათლებამ უნდა გააუმჯობესოს ყოველნი საქმენი ჩვენნი, მთელი ჩვენი ცხოვრება. რა სასარგებლოა, როდესაც კაცის

გონება სავსეა მრავალგვარი ცოდნითა, მისი საქმე და ცხოვრება სრულებით არ განსხვავდება უსწავლელ კაცთა საქმისა და ცხოვრებისაგან“ (12: 402).

სწავლა-განათლებისადმი მატერიალისტური, ცალკეული სუბიექტივისტური გამოვლინებები, მხოლოდ ყოფითი უზრუნველყოფისკენ სწრაფვა და სოლიდური კარიერის ამბიციის ანგრევის საზოგადოების სულიერ-მშვენიერი ნონასწორობას და წარმოშობს მთელ რიგ შეუსაბამოებს. იბლოკება განვითარების ტენდენცია, რომელიც თანშობილი შემეცნებითი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას ემსახურება და, ცხადია, განათლების სისტემის სრულფასოვნად მოდელირებასა და სასწავლო პროცესის ეფექტურობაზე ზრუნვა ზედმეტი ხდება. „ცოდნა არის მხოლოდ გზა, საშუალება უმაღლესი მიზნისადმი მიმყვანელი და იმდენად უნდა დაფასდეს იგი, რამდენადაც ეხმარება კაცს ამ მიზნის მისაღწევად“ (11: 26). ჭეშმარიტი განათლება სინათლეში საკუთარი ნებით შეღწევის თავისუფალი აქტივობა შესაძლებელი და არა ძალდატანებით. ბავშვს არ შესწევს უნარი ორიენტირებული იყოს სწავლის პროცესის თანამდევ ყოფით შედეგზე. მან აქ და ამჟამად უნდა შეიგრძნოს ის დადებითი მახასიათებელი, რომელიც სასწავლო აქტივობას გააჩნია, რათა შემეცნებითი მოთხოვნილების დაკმაყოფილება ბუნებრივი გზით წარიმართოს. აღნიშნული პერსპექტივა მართვადია, მაგრამ არა, როგორც თავისთავად არსებული რეალობა, არამედ სწორი საზოგადოებრივი ორიენტირების არსებობით აღსრულებადი მოცემულობა.

დასკვნა

დ. უზნაძისა და გ. ქიქოძის მიხედვით, ის ძირითადი პრინციპი, რომელზეც უნდა აიგოს განათლების სისტემა, არის სწავლა-აღზრდის ფენომენისადმი ჯანსაღი მიდგომა, კერძოდ, მისი მნიშვნელობისა და საჭიროების არსის წვდომა და ამასთანავე, სრულყოფისთვის საჭირო ატმოსფეროს შექმნის აუცილებლობა. თუ როგორ უნდა წარიმართოს აღნიშნული პროცესი, ამის გზამკვლევად გამოდგება მათივე ზოგადპედაგოგიური კონცეფცია, როგორც ერთიან მეთოდოლოგიურ საფუძველზე აგებულ შეხედულებათა სისტემა, რომელიც მოიცავს თითქმის ყველა ძირითადი პედაგოგიური ცნების განსაზღვრებასა და ანალიზს. ქართულმა საგანმანათლებლო სივრცემ ჯეროვანი პატივი უნდა მიაგოს და ღირსეული ადგილი დაუშვავდროს გ. ქიქოძისა და

დ. უზნაძის პედაგოგიურ დებულებებს, როგორც განვითარების პროცესის დიალექტიკის ქართულ ყოფაზე მორგებული ტერმინებით და არგუმენტებით ამხსნელს, რათა შესაძლებელი გახდეს არა მარტო სასწავლო მასალის მიწოდება-ათვისების მრავალმხრივი პროცესის სწორად წარმართვა, არამედ უნარ-ჩვევითა გამოუშვებისა და შემდგომში რაციონალურად გამოყენების უზრუნველყოფაც.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გოგებაშვილი, ი. 1990: რჩეული თხზულებანი, ტ. – 2, თბილისი, გამომცემლობა „განათლება“;
2. ბოკუჩავა, ნ. 2017: დიმიტრი უზნაძის ზოგადპედაგოგიური კონცეფცია, თბილისი, გამომცემლობა „ივერიონი“;
3. ბოკუჩავა, ნ. 2021: დიმიტრი უზნაძე რელიგიური აღზრდის შესახებ, განათლება №4, 135-139 გვ.;
4. ნიკოლეიშვილი, ა. 1990: გაბრიელ ეპისკოპოსი, „მერანი“, თბილისი;
5. უზნაძე, დ. 1910: აღზრდის მიზნები, გაზეთი დროება, №2, №5, №6, №8;
6. უზნაძე დ. 1912: ექსპერიმენტული პედაგოგიკის შესავალი, ქუთაისი, სტამბა „ძმობა“;
7. უზნაძე დ., „აღზრდის ძირითადი ტრაგედია და ექსპერიმენტული პედაგოგიკა“, ჟურნალი „განათლება“, №6, 1912, 428-438 გვ.;
8. უზნაძე, დ. 1933: პედოლოგია, სახელგამის 1-ლი სტამბა;
9. უზნაძე დ. 2005: პედაგოგიური თხზულებანი, თბილისი, გამომცემლობა „კოლორი“;
10. ტაბიძე, ო., ბუაჩიძე, თ., გოგიბერიშვილი, ვ. 1993: შვილი, სისხლი და ხორცი ქართველი ერისა (შესავალი წერილი გაბრიელ ქიქოძის წიგნისთვის ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები), თბილისის სასულიერო სემინარიისა და აკადემიის გამოცემა, 6 გვ.;
11. ქიქოძე, გ., 1989: ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა, ტომი I, თბილისი, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“;
12. ქიქოძე, გ., 1989: ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელისა, ტომი II, თბილისი, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
13. ქიქოძე, გ., 1993: ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები, თბილისის სასულიერო სემინარიისა და აკადემიის გამოცემა.